



PETERECZ ZOLTÁN

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Aetas 39. évf. 2024. 1. szám, 49–68.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2024.1.49-68

www.aetas.hu

George F. Kennan és Magyarország

Egy Szovjetunió-szakértő gondolatai és megfigyelései hazánkról a huszadik században

ABSTRACT. *George Kennan and Hungary: A Soviet Expert's Observations about Hungary and Hungarians in the Twentieth Century.* This article reviews the career of George F. Kennan, of whom many things are known—both his professional and private life—, but some small details are still missing. This essay investigates his relations and ideas about Hungary, which so far have earned passing mentions at best. This is not surprising, because Hungary rarely became a central issue during the Cold War—with 1956 being an obvious exception. Still, occasionally Hungary received Kennan's attention throughout his long career: he made observations and took note of Hungary, Hungarian foreign policy, and Hungarians as early as the eve of World War II, and as late as Hungary's joining NATO at the end of the 1990s. It is of interest to see how the famously realist Kennan approached Hungary and Hungarian issues throughout more than half a century. By introducing Kennan's episodic views and impressions regarding Hungary in the larger part of the twentieth century, the article fills a small gap in the growing field of the history of American-Hungarian relations, and also adds to the portrait of Kennan.

Keywords: *Cold War, George F. Kennan, Hungary, Hungarian-US relations*

George F. Kennan személye aligha ismeretlen a huszadik század történelme iránt érdeklődők előtt, hiszen az egyik legismertebb amerikai Szovjetunió-szakértőről van szó, aki a hidegháború elején rövid ideig fontos szerepet játszott az amerikai külpolitika alakulásában, és akinek nevéhez köthető – még akkor is, ha ő ez ellen sokat tiltakozott – a feltartóztatás stratégiája, ami az Egyesült Államok hidegháborús külpolitikájának gerincét képezte. Mindezek mellett érdemes röviden bemutatni Kennan hosszú életének és termékeny karrierjének fontosabb mozzanatait és állomásait, és megvizsgálni külpolitikai és általános világnézetét. Ezt az is megkönnyíti, hogy a grafomán Kennan rengeteg írást hagyott hátra könyvek, cikkek, előadások és naplóbejegyzések formájában.¹ Emellett Kennan életéről és politikai felfogásáról számtalan könyv született, ezek közül számos még életében.²

¹ Kennan valószínűleg legjelentősebb írásai: Kennan: *American Diplomacy, 1900–1950*, i. m.; Kennan: *America and the Russian Future*, i. m.; Kennan: *Memoirs, 1925–1950*, i. m.; Kennan: *Memoirs 1950–1963*, i. m.; Kennan: *From Prague After Munich. Diplomatic Papers*, i. m.

² A legjelentősebbek és leghasznosabbak a következők: Isaacson–Thomas: *The Wise Men*, i. m.; Mayers: *George Kennan and the Dilemmas of US Foreign Policy*, i. m.; Miscamble: *George F. Kennan and the Making of American Foreign Policy*, i. m.; Barnet: *A Balance Sheet*, i. m.; Harper: *American Visions of Europe*, i. m.; George F. Kennan and the Origins of Containment, 1944–1946, i. m.; Lukacs: *George Kennan*, i. m.; Congdon: *George Kennan*, i. m.; Thompson: *The Hawk and the*

Az 1904-ben született Kennan komplikált személyiség volt: az édesanyját korán elveszítõ George mindvégig befelé forduló, sokszor túlzott érzékenységet mutató személyiséggé vált, aki gyakran volt rosszkedvû, sõt már-már depresszióra hajlamos, és lelki megpróbáltatásai nem egyszer fizikai betegség formájában jelentkeztek. Ettõl függetlenül százegy évet élt. Ez a több szempontból instabil jellem nagy tehetséggel, éleslátással és jó megfigyelõképességgel párosult, amelyek sokszor szinte már kényszeres formában törtek a felszínre. A húszas éveiben Kennan az éppen professzionális alapokra terelt külügyi szolgálatot választotta, és hamarosan Szovjetunió-szakértõ vált belõle: az orosz nyelv és kultúra megszállottjává vált. Érdekességként érdemes megemlíteni, hogy Kennan édesapja unokatestvére után kapta keresztnevét, aki szintén alaposan tanulmányozta az akkori Oroszországot, és könyvet is jelentetett meg tapasztalatairól, ami igen negatív fényben tüntette fel a tizenkilencedik század végi cári rendszert. Kennan szerencséjére az amerikai-szovjet kapcsolatok ez idõ tájt formálódtak (a diplomáciai kapcsolatokat 1933-ban vette fel a két ország – amit Kennan egyébként nem helyeselt) és váltak egyre fontosabbá, majd szinte mindent meghatározóvá az Egyesült Államok külpolitikájában, ahogy a huszadik század haladt előre. A hangját rendszerint – sõt, néha látszólag szinte állandó jelleggel – hallatni akaró Kennan számtalan alkalommal és leginkább hosszan fejtette ki álláspontját különbözõ kérdésekben – de leginkább az amerikai külpolitika kérdései domináltak írásaiban.

Kennan külügyi szolgálata sok szempontból párját ritkító volt, és számos alkalommal történelmi események közeli szemtanúja lehetett: Moszkva még az 1930-as évek második felében; Prága 1938-ban, amikor a müncheni egyezményen Csehszlovákia gyakorlatilag megszûnt a versaillesi-i és a trianoni békeszerzõdések nyomán kialakított formájában, és a húsz évvel korábban kialakított egész békerendszer kímült; Berlin a második világháború kitörésétõl egészen 1941 végéig, amíg az Egyesült Államok be nem lépett a háborúba; Liszszabon szintén a második világháborúban, ahol sikerült elérni, hogy az amerikai erõk használhassák az Azori-szigeteket, és a semleges Portugália fõvárosa megfelelõ helyet biztosított a titkos kapcsolatfelvételt a náci szatelit országok és a nyugati szövetségesek között; majd újra a Szovjetunió 1945–1946-ban, amikor már a hidegháború elsõ lépései zajlottak; a Politikai Tervezõ Csoport (*Policy Planning Staff*) vezetõje volt a Truman-doktrína és a Marshall-terv megszületésekor (1947); nagykövet a Szovjetunióban (1952), majd késõbb Jugoszláviában (1961–1963); de mindeközben és különösen 1963-at követõen: egyetemi oktató, történész, publicista stb. Hosszú életének is köszönhetõen már életében elérte a hírnév mellett az elismerés számos formája (megkapta többek között az elnöki szabadságérmet).

Kennan tehát rengeteget írt – könyveinek száma tizenkilenc, közülük több is díjat nyert –, talán szánál is több tudományos témájú cikket jelentetett meg, kiterjedt levelezést folytatott, és naplói sok ezer oldalon rögzítették gondolatait. Éppen ezért a Kennan-kutatóknak egyszerre van könnyû, ugyanakkor nehéz dolguk is. Dilemmát jelent, hogy a tömérdek mennyiségû szövegbõl mit válasszanak ki, és el kell döntenie, mely gondolatok és írások a fontosabbak, és melyek a kevésbé lényegesek. Itt nem is vállalkozhatunk politikai és történelmi felfogásának még csak rövid ismertetésére sem, csupán egy-két fontosabb szempontot emlíünk meg Kennan világnézetével kapcsolatosan.

Dove, i. m.; Lukács (ed.): *Through the History of the Cold War*, i. m.; Gaddis: *George F. Kennan*, i. m.; Costigliola (ed.): *The Kennan Diaries*, i. m. Röviden magyarul Kennanról lásd: Fehér: *Realista diplomata a hidegháborús amerikai stratégia alakításában*, i. m.; Costigliola, *Kennan: A Life between Worlds*.

George F. Kennan politikai felfogása

Alapjában az az elfogadott konszenzus George Kennan külpolitikai, illetve nemzetközi kapcsolatokról szóló nézeteiről, hogy azok alapján a világ realista megközelítéséről tanúskodnak. Az államok egymás közötti és az Egyesült Államok más országokkal való viszonyában Kennan az érdekeket és azok lehetséges érvényesülését kereste és helyezte előtérbe az értékekkel és vágyakkal szemben; nem jogi-morális elvek vezérelték, hanem az, hogy mi kedvez hazájának céljai elérésében. Maguknak a céloknak a kialakítása természetesen az ország érdekeinek felismerése és a rendelkezésre álló erőforrások józan felmérése alapján történhet. A 18. században kialakult nemzetközi kapcsolatok bűvkörében élő Kennan a 20. században is szeretett volna hasonlót látni: célkitűzése a hatalmi egyensúly megteremtése és annak mindenek feletti megőrzése volt, a nagyhatalmi érdekek egymással való szinkronba hozása, ami természetes módon párbeszéd útján és egymás megértésén keresztül történhet.

Kennan elsősorban az orosz/szovjet–amerikai kapcsolatok szakértője volt, és ezt is tartotta a központi jelentőségű ügynek hazája szempontjából. Éppen emiatt szinte egész karrierje alatt Európára koncentrált – a világ egyéb területeit nem tartotta az Egyesült Államok szempontjából vitális érdekű helyszínek; ezek csak perifériális szerepet játszottak a huszadik század második felének két legjelentősebb államának hatalmi játszmájában. Úgy hitte, a nemzeti felfogás és a nemzeti erők fontosabbak az ideológiai tényezőknél, és ezek alakítják a viszonyokat a nemzetközi erőterben.³ Mélyen keresztény ember volt, és humánus felfogással közelített a nagy horderejű kérdésekhez. Természetesen tisztában volt azzal, hogy hazájának szava döntő befolyást gyakorol a nemzetközi élet alakulásában, de pontosan emiatt vélte úgy, hogy nagy az USA felelőssége. Ugyanakkor pontosan tudta, hogy hazája ereje és hatalma véges, és morálisan sem feltétlenül birtokol magasabb helyet a képzeletbeli hierarchián a nemzetek között, ahogy azt annyian hirdették az amerikai történelem során. Nem hitt tehát az amerikai felsőbbrendűségben vagy kivételességben. Az 1960-as években fogalmazta meg a következő gondolatot: „Nem vagyunk az egész emberiség bosszúálló anygala. Szerényebb és sürgősebb problémáink vannak idehaza. A Mindenhatónak is kell hagynunk némi munkát, akiről azt kell feltételezzük, hogy igazsága mindenképpen felsőbbrendűbb a mi igazságunknál.”⁴ Ellenezte a nukleáris fegyverek felhalmozását és esetleges használatukat, különösen első csapásmérő eszközként; ellenezte az Egyesült Államok vietnámi beavatkozását (de támogatta a koreai félszigeten az észak-koreai agresszióra adott ellenlépést 1950-ben).

Kennan írásain keresztül próbálta – legtöbbször hiába – tájékoztatni, illetve jó értelemben nevelni az amerikai politikusokat és honfitársait, befolyásolni a magas szinten hozott döntéseket. Számára „a tanítás hitbeli kérdés” volt.⁵ Ezt tartotta legfőbb feladatának, s az emberek – elsősorban az amerikaiak – tanítását tekintette karmájának. Hivatalos életrajzírója is tanárként aposztrofálta Kennant, de ő maga, mint a kissé külön, ámbar sok igazságot leíró emberek egy része, azt is állította magáról, hogy ő „próféta. Erre születtem.”⁶ A próféta tanít, másfelől viszont az ilyesfajta tanításnak megvan az a rossz oldala – és ez Kennan esetében sem volt másként –, hogy a tapasztalat útján szerzett, tényeken alapuló hatalmas

³ Kennan: *Emlékiratok*, I. 197–198.

⁴ Kennan: *A Fresh Look at Our China Policy*, 141. Lásd még: Mayers: *George Kennan*, 248.

⁵ George Kennan John Lukacsnak, 1984. február 23. Idézi Lukacs: *Through the History of the Cold War*, 91.

⁶ John Lewis Gaddis interjúja George Kennannal, 1987. december 13. Idézi Costigliola: *Is This George Kennan?* i. m. <https://www.nybooks.com/articles/2011/12/08/is-this-george-kennan/> (Utolsó letöltés: 2021. március 5.)

tudást néha találgatásra és kinyilatkoztatásra használja. Emellett Kennan igyekezett informálni a nemzetközi közvéleményt is, amennyiben az kíváncsi volt mondanivalójára. Alapjában véve a világ változásaira érzékeny, politikailag inkább konzervatív felfogású személy volt; a tradíciókban hitt, a mély emberi gyökerekben. Pontosan ezen jellemzői miatt sokszor nem értették meg vagy félreértették, és nagyon ritkán érte el azt a hatást, amit remélt. Diplomáciai tevékenységében is a korábbi metódusokra helyezte a hangsúlyt. Az első világháború nyomán megjelenő wilsoni idealizmust a nemzetközi diplomáciában elvetette. Úgy hitte, a nyílt diplomácia kudarcra van ítélve a titkos érintkezésekkel szemben, amelyek akár ellenfelek között is sokkal gyümölcsözőbbek lehetnek, ha nem kerülnek nyilvánosságra. Ugyanakkor ahhoz már túl konzervatív vagy rugalmatlan volt, hogy megértse, a belpolitikai szeleket és az amerikai közvéleményt is figyelembe kell venni a külpolitika alakításában, ami gyakorta feszültségeket idéz elő. Azt is érdemes megjegyezni, hogy amikor kétszer is nagyköveti rangban küldték Kelet-Európába (Szovjetunió – 1952 és Jugoszlávia – 1961), elméleti elképzeléseit nem tudta a gyakorlatba átültetni, és mint diplomata kudarcot vallott – különösen igaz ez a moszkvai tartózkodására.

Leghatásosabb írása természetesen a Moszkvából a külügyminisztériumnak küldött 1946-os „hosszú távirat” volt (valószínűleg a valaha írt leghosszabb távirat, amit az amerikai külügyminisztérium kapott – 5540 szó), aminek lényegi pontjai utána egy évvel nyomtatásban mint „X-cikk” jelentek meg. Tanulmányát kormányzati munkája és beosztása miatt – Kennan ekkor már a Politikai Tervező Csoportban dolgozott – csak anonim publikálhatta a *Foreign Affairs* című folyóiratban, a szerző neve helyén egy „X” állt, ami természetesen csak fokozta az érdeklődést a tanulmány iránt. A hosszú távirat lényegi pontja az a meglátás volt, hogy a Szovjetunió nem ideológiai alapon közelít a nemzetközi kérdésekhez, hanem a hagyományos hatalmi pozíció alapján, és bár a vezető nem cári titulust visel, ugyanazok a rugók mozgatják a szovjet külpolitikát, mint korábban a cári Oroszországot: minél nagyobb terület ellenőrzése védelmi szempontra hivatkozva, amit a Nyugattal kapcsolatos kisebbségi érzés és gyanakvás szinte ellenséges érzületté nagyít. Ugyanakkor analízisét nagymértékben torzította a szovjet kormány iránt érzett gyűlölete – hiszen úgy érezte, az megfosztja őt hőn szeretett orosz népétől –, éppen ezért a „reális” elemzést ezzel együtt kell értékelni.⁷ Gaddis meglátása szerint a távirat „heves önbizalmat sugárzott, könyörtelen logikával átitatott egyértelmű szöveg volt [...] Egy orvosi röntgenfelvétel geopolitikai megfelelője, amely a riasztó szimptómák mögé látott, hogy tisztánlátást hozzon, majd megértést, és végül sejtessen a kezelést is.”⁸ Ahogy azonban Costigliola rámutatott, Kennan „valójában eltorzította a képet, és így állította be szörnyű és egzisztenciális fenyegetésnek a Kreml-t”, de „annyira hatásos stílusban írt, hogy aki ezt a fantazmagórikus dokumentumot olvasta, dicsérte annak »realizmusát«”.⁹ Ráadásul a hosszú táviratban kifejtett téziseit Kennan már évek óta szajkózta, például az 1944 szeptemberében elkészült *Oroszország – Hét évvel később* című memorandumában, amit John Lukacs „mestermű”-nek titulált.¹⁰ De csak ekkor, 1946–1947-ben vált alkalmassá a washingtoni atmoszféra arra, hogy ezeket a gondolatokat valóban magáévá

⁷ A hosszú táviratról és az X-cikkről részletesebben lásd: Costigliola: *Roosevelt's Lost Alliances*, 410–414.; Costigliola: „Unceasing Pressure for Penetration”, 1323–1338.; Gaddis: *Strategies of Containment*, 18–21.; Gaddis: *George F. Kennan*, 215–230., 250–251., 258–262., 270–275.; Isaacson: *The Wise Men*, 352–356.; Mayers: *George Kennan*, 97–100.; Kennan: *Emlékiratok*, I. 258–260., 308–319.

⁸ Gaddis: *George F. Kennan*, 228.

⁹ Costigliola: *Roosevelt's Lost Alliances*, 15., 412.

¹⁰ Kennan: *Emlékiratok*, I. 431–457.; Lukacs: *George Kennan*, 63.

tegye. „A hosszú távrat retorikai stratégiái azért működtek annyira hatásosan – állapítja meg szintén Costigliola –, mert a Truman-kormányzat egy a dolgokat tisztázó állítást keresett, és mert Kennan – saját állítólagos realizmusával és a szakértelem súlyával – képes volt az észszerűség nevében az érzelmekre hatni.”¹¹

Ahogy már említettük, Kennan nem volt vakon elfoglalt az Egyesült Államokkal szemben, sőt igen sok fenntartása volt saját hazáját illetően mind politikai, mind kulturális tekintetben. Ahogy Hershberg megjegyezte: „ha volt olyan téma, ami végigkísérte az írásait, a mélyseges elidegenedése és elhidegülése volt, hívhatjuk undornak is, attól az országtól, melybe született és felnőtt, és amelyet diplomáciai munkája alatt külföldön képviselt”.¹² Kennan nézete szerint egy erőskezü kormány szakértői gárdával – különösen a külpolitika terén – nagyon hasznos lett volna az Egyesült Államok számára, melynek populáris tömegdemokráciája túlságosan ki volt téve a különböző érdekcsoportoknak és a változó belföldi politikai áramlatoknak. Ellentmondásos módon tehát a demokratikus mintaállam külpolitikáját inkább féldiktatórikus módszerekkel látta volna szívesen irányítani. Ez rávilágít Kennan egyik fő hibájára is: szűk szakmai alapon és saját tudását talán felülértékelve úgy vélte, az amerikai demokráciát meg kellene változtatni, hogy az általa helyesnek vélt külpolitikai döntésmechanizmus kialakulhasson. Ez a szemlélet viszont sok szempontból épp az amerikai demokráciafejlődésnek fordított hátat, tehát saját hazáját gyengítette volna, még akkor is, ha elképzelhető, hogy valóban professzionálisabb külpolitikai döntések születtek volna egy általa elképzelt hierarchikus rendszerben.

Az amerikai–orosz viszony mellett történelemszerűen az első világháború és annak előzményei foglalkoztatták leginkább, hiszen ebben az első nagy világhévesből látta eredni a huszadik század további tragédiáit: a bolsevik forradalmat, a második világháborút és végezetül a hidegháborút. 1951-ben megjelent legelső könyve (*American Diplomacy, 1900–1950*) sok szempontból a legemlékezetesebb is, abban az amerikai diplomáciát tekintette át az 1898-as spanyol–amerikai háborútól a második világháború végéig. Leginkább e fél évszázad mindenkorai amerikai vezetését marasztalta el, hibásnak tekintette legtöbb lépésüket, és a nemzetközi kérdések „legális-morális” megközelítésével vádolta a kormányzatot. Ezen azt értette, hogy sokszor nem a konkrét erőviszonyokat és érdekeket tartották szem előtt, hanem olyan morális kinyilatkoztatásokhoz és fennkölt jogi elvekhez próbáltak ragaszkodni, amelyek többször inkább csorbították, mintsem szolgálták az USA érdekeit. A nagyhatalmi kapcsolatrendszerek szerinte ezzel szemben jóval nagyobb szabályozó erővel bírtak a világban.¹³

Felfogása a nemzetközi diplomáciát illetően tehát a klasszikus európai erőegyensúly politikáján alapult, hitt a befolyási övezetekben, és hogy a gazdasági és katonai lépések a diplomáciát szolgálják – és nem fordítva. A realistának tartott Kennan sok szempontból talán ideológus volt, ha másért nem, mert hitt a moralitás erejében egy érdekek mentén történő döntéssorozat esetében is. Különösen az 1940-es években volt rá jellemző ez az ideológiai megközelítés – elsősorban a Szovjetunióval kapcsolatban. Imádta Oroszországot és annak kultúráját, ellenben megvetette a kommunista pártot, amely elnyomta az orosz népet, és tőle is elzárta azt – jelentősen korlátozták mozgásterét és azt is, kivel tarthat kapcsolatot. Ennek következtében személyes ellenszenv is ébredt benne, ami néha fűszerezte a szovjet rezsimről írt jelentéseit. Ahogy Frank Costigliola remekül feltárta, Kennan nyelvhasználatát elárulja, hogy sok szempontból érzelmi alapon és – talán tudat alatt – szexuális tematikát is használt „reális” megközelítésének nyelvi struktúrájában, ami azt alkalmasabbá te(he)tte szélesebb

¹¹ Costigliola: „Unceasing Pressure for Penetration”, 1338.

¹² Hershberg: Reflections on George F. Kennan, 157.

¹³ Kennan: *American Diplomacy*, 95., 100.

körben való elfogadására.¹⁴ Bizonyos kérdésekben persze Kennan véleménye szinte dogmatikus jellegű volt, azon sohasem változtatott. Leginkább azon meggyőződését említhetjük, hogy a második világháború alatt az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának nem kellett volna szövetségre lépnie a Szovjetunióval. Mint emlékirataiban megfogalmazta: „nemigen láttam szép jövőt az orosz–amerikai kapcsolatok terén, inkább kölcsönös félreértések, csalódások és vádaskodások eljövendő, hosszú sorát”.¹⁵ Katonai és egyéb ellátmányok küldése rendben volt, de a szövetséges státusz Kennan szemében túl sok volt. Ez is annak példája, hogy a realizmus mint olyan kondicionált, és felesleges valakire rásütni ezt a bélyeget – Kennannak is voltak realista és érzelmi alapú véleményei, döntései.

Kennan leginkább a konzervatív jelzővel lehet jellemezni – és természetesen ebből fakadt realizmus iránti érzéke. A hobbesi világképben hitt, abban, hogy a nemzeteknek alapérdekeik vannak, amelyek érvényesítéséért mindent megtesznek. Természetesen mondhatjuk, hogy könnyű a partvonalon kívülről bírálni a döntéshozókat. Kennan azonban mindvégig következetesen, szinte már konokul hangoztatta ebbéli meggyőződését. A külügyi szolgálat után nagy gyakorisággal megjelent könyvei főleg az amerikai–orosz/szovjet viszonyt vizsgálták, és a többi írásával együtt jó példái annak, hogy nem feltétlen az akadémiai pad-sorokban képzett történész lehet csak jó és hiteles elmesélője és értője a múltnak. Vagy éppen amiatt, mert nem az átlagos történészképzést kapta, hanem sokáig részese volt a történelem alakulásának, sokkal hitelesebben és lényegre törőbben tudott a huszadik század nagy diplomáciai kérdéseiről írni, mint számos történész „kollégája”. Az sem mellékes, hogy az *Institute for Advanced Study* Princetonban olyan intellektuális otthon kínált számára évtizedeken át, ahol többnyire nyugodtan foglalkozhatott az őt érdeklő kérdésekkel.

Utolsó könyve már kilencvenhat éves korában (!) jelent meg, és ha volt olyan elme, aki rányomta bélyegét a huszadik századi amerikai diplomáciatörténeti felfogásra, az George Kennan volt.¹⁶ Feltartóztatási politikája – noha állítása szerint ő nem teljesen úgy értette azt, mint ahogyan azt az amerikai kormányzatok kivitelezték – végülis meghozta gyümölcsét, és a hidegháború véget ért, ráadásul úgy, ahogy ő annak idején megjósolta: a Szovjetunió belső felbomlásával. Gondolatainak befolyására az is remek bizonyíték, hogy még életében számos könyv foglalkozott személyével, karrierjével és kiváltképp elképzeléseivel, s 2005-ös halála után különösen „felkapott” lett életműve.

Írásai nem csupán gondolatainak mélysége és meglátásainak élessége miatt hoztak leggyakrabban sikert, hanem azok színvonala miatt is. Sokszor szinte irodalmi jelleget öltöttek, ami megkülönbözteti őt számos történésztől. Barátja és történészkollégája, John Lukacs írta a következő sorokat: „Kennan volt, és marad is a legjobb és legkitűnőbb amerikai író, aki Európáról írt abban az időben: jobb, mint száz másik, Hemingway is beleértve [...] Szövegei minősége kivételes, nyelvezete, a színek és formák, tájak és házak, a vidéki természet és a városi hangulat, férfiak és asszonyok kifejezéseinek és megjelenésének megjelenítése sokkal több, mint impresszionista vázlat. Olyan megértésről tanúskodnak, amely egyszerre érzékeli a felszínt, de egyben mélyreható is, akár személyekről, akár helyszínekről legyen szó, akiknek a múltját jól ismeri, így olyan történelmi dimenziót teremt, amelyet festő nem képes megalkotni és más íróknál is ritkaság.”¹⁷ Kennan briliáns elemző és néha szinte profetikus meglátásai mellett – vagy éppen azok ellenére – igen hiú ember is volt, aki egyrészt elvárta, hogy figyelembe vegyék véleményét, amit sokszor az egyetlen helyes véleménynek tartott, más-

¹⁴ Costigliola: “Unceasing Pressure for Penetration”, i. m.

¹⁵ Kennan: *Emlékiratok*, I. 79.

¹⁶ Kennan: *An American Family*, i. m.

¹⁷ Lukacs: *George Kennan*, 30–31.

részt gyakran érzékeny sértődöttséggel reagált a bírálatokra. Emellett jellemző volt rá a morózus világlátás, apokaliptikus jövőkép; rengeteg csalódást élt át saját hazájának politikai intézményeivel, külpolitikájával és magával az amerikai társadalommal kapcsolatban is. Előszörban a leírt szavak embere volt, alapjában introvertált, a csillogást nem kereső tudóselemző fajta. Mély gondolatait, szinte már filozofikus történetiszemléletét sokan nem értették meg vagy félreértették, ami nyilván fájt Kennannak, de nem lepte meg, és sohasem adta fel.

George F. Kennan magyar „kapcsolatai”

A Kennan életműve iránt érdeklődők nyilvánvalóan tisztában vannak azzal az érdekes tényvel, hogy George Kennan apja, Kossuth Kent Kennan (1851–1933) keresztnévét Kossuth Lajos 1851–1852-es Egyesült Államok-béli körútjának és beszédeinek, az északi és középnyugati államokban aratott sikereinek köszönhetette. Hogy ez a skót felmenőkkal rendelkező családban az angolokkal szembeni ellenállás tudatalatti megnyilvánulása volt-e vagy csupán a korszellem népszerű szabadságfigurájának köszönhető, mindegy is. Tény, hogy a saját családjának történetével meglehetősen tisztában lévő Kennan tisztelte és nagyra értékelte apai nagyszülei névválasztását, és a magyar történelemmel is valamilyen szinten már korán megismerkedett. Négy olyan alkalom volt az életében, amikor némileg közelebb került a magyar külpolitikához vagy magához az országhoz. Az első prágai szolgálata idejére esik 1938-ban, az utolsó pedig majd fél évszázaddal később magánjellegű budapesti tartózkodására. Érdekes közelebbről megvizsgálni, mit gondolt Magyarországról és a magyarokról, illetve az ország európai külpolitikában játszott szerepéről ezalatt a majd ötven év alatt.

Prága

Kennan a második világháború előestéjén és közben némileg közelebb került Magyarországhoz és annak a világháborúban játszott szerepéhez. A Szovjetunióban töltött évek után 1938 őszén Prágába rendelték diplomáciai szolgálatra. Szinte napokkal megérkezése után írták alá a Münchener Paktumot (1938. szeptember 30.), ami Csehszlovákia többségében németlakta területeinek átadását írta elő a Német Birodalom számára. A négyhatalmi megegyezéssel (Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Olaszország) létrejött szerződés a márciusi *Anschluss* egyenes folytatása volt, amennyiben a nyugati hatalmak képtelenek és kedvetlenek voltak ellenállni a német követeléseknek abban a hiszemben, hogy ezzel esetleg sikerül elkerülni a háborút. Csehszlovákia tehát hiába reménykedett nyugati segítségben. 1939. március 15-én a maradék független csehszlovák területet is megszállták a német csapatok, és német protektorátust hoztak létre, míg a szlovákok elszakadtak, és abban az országrészben német bábállam jött létre. Így megszűnt a versailles-i békemű egyik sikerének tartott állam, és az egyik fő pillér kiesése után megingott az egész békerendszer.¹⁸

Kennan Prágából – noha némileg közvetett módon –, folyamatosan és közlőrl követte Magyarország lépéseit a Münchener Paktum utáni időszakban. Mint jól ismert, Magyarország kihasználva az eseményeket, először bevonult az első bécsi döntés által megszerzett északi területekre. Kennan a prágai amerikai követség ügyvivőjeként többször is írt jelentéseket a katonai, politikai és gazdasági helyzetről Közép-Európa ezen szegletében. Egyébként a Münchener Paktum nem rázta meg, sőt eleinte inkább megkönnyebbüléssel vette tudomásul a történeteket. Részben azért, mert nem értett egyet az Osztrák–Magyar Monarchia első világháború utáni feldarabolásával. Prágába érkezésekor korántsem lelkesedett a Beneš-féle politi-

¹⁸ Kennan prágai tartózkodásáról lásd még: Kennan: *Memoirs*, I., 91–109.; Kennan: *From Prague After Munich*, i. m.; Gaddis: *George F. Kennan*, 120–131.

káért és azért a Közép-Európában létrehozott békerendszerért, amit számos amerikai liberális üdvözölt. Emlékirataiban úgy fogalmazott: „nem volt számomra szimpatikus a Duna-medencében található szuverén hatalom feldarabolása, amihez az első világháború végkimenetele vezetett. Sajnáltam és helytelenítettem az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását.”¹⁹ Az e térségben működő más amerikai diplomaták is hasonlóan vélekedtek. A Magyarországon 1933 óta szolgálatot teljesítő John Flourney Montgomery hasonlóan nagyra értékelte a Monarchia történelmi szerepét, és így írt már a második világháború legelején: „...személy szerint nem osztom azt a felfogást, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia egy politikai szörny-született volt. Minden, amit azóta tapasztaltam, hogy itt vagyok, pontosan az ellenkezőjéről győző meg.”²⁰ Érdekességként meg lehet említeni, hogy voltak hasonló angol vélemények is. A prágai angol nagykövet, Sir Joseph Addison az ottani magyar követnek azt mondta: „Anglia 1919-ben nem bünt, hanem annál is többet, ostobaságot követett el, midőn a négyéves élethalál harc lelki behatása alatt nem gondolt arra, hogy a háború befejezése után is szükség van az európai egyensúly biztosítására. Minden, ami most történik, tapogatózás az esztelenül szétrombolt Osztrák–Magyar Monarchiának valamilyen más formában való rekonstruálására.”²¹

A magyar külpolitikát illetően Kennan a volt Csehszlovákia keleti területén végbemenő változásokra reagált. Kérdéses volt ugyanis Kárpátalja jövőbeni sorsa, amit a békeszerződések az első világháború után Csehszlovákiának juttattak. Kennan úgy tartotta, hogy sem a szlovákok, sem a ruszinok „nem rendelkeznek azokkal a szükséges előfeltételekkel, hogy független politikai létre tegyenek szert”.²² Sőt egyik feljegyzésében a ruszinokat „fél millió, a Kárpátok lábainál élő primitív szláv”-nak nevezte.²³ Nem meglepő, hogy osztotta azt a szerrint más külföldi megfigyelők által is vallott véleményt, miszerint a terület hamarosan ismét Magyarországhoz fog tartozni, ami politikai és gazdasági tekintetben is indokolt.²⁴ Néhány nappal Kennan ezen feljegyzése után a magyarok tettek róla, hogy ez be is következzen: Magyarország március 15-én megszállta Kárpátalját, amint az Csehszlovákia megszűnésével kiálította függetlenségét. Kennan a német külpolitika helyi taktikáját úgy értékelte, hogy az megpróbálja minél jobban egymás ellen uszítani a szlovákokat és a magyarokat és ezzel elősegíteni a német érdekek érvényesítését.²⁵ Kennan 1939 júliusában rövid autós túrát tett Szlovákiában. Az itt szerzett tapasztalatai alapján azt írta, nem meglepő, ha Magyarország újabb szlovák területeket kap, de ezért cserében vagy segítenie kell majd a német katonai

¹⁹ Kennan: *Memoirs*, I. 95. Lásd Kennan hasonló véleményét 1938-ból is: Kennan: *From Prague After Munich*, 5.

²⁰ John Flournoy Montgomery Robert D. Coe-nak, 1939. december 4. Folder 1, Box 3, John Flournoy Montgomery Papers, Manuscripts and Archives, Yale University Library.

²¹ Ormos: *Franciaország és a keleti biztonság*, 100. Noha csak a második világháború negyedik évében, de Winston Churchill is azt írta, hogy „az Osztrák–Magyar Birodalom avatatlan kezek általi elpusztítása az egyik legsúlyosabb hiba volt, ami az előző háború után történt”. Bán D.: *Föderációs és konföderációs tervek Kelet-Közép- és Délkelet-Európáról*, 141.

²² Excerpts from a personal letter of December 8, 1938. In: Kennan: *From Prague After Munich*, 9. Sajnos a kötetből nem derül ki, Kennan kinek írta a levelet.

²³ Report on conditions in Ruthenia, written March 1939. In: Kennan: *From Prague After Munich*, 58.

²⁴ Report on conditions in Ruthenia, written March 1939. In: Kennan: *From Prague After Munich*, 74.

²⁵ Report, written about May 1, 1939, on conditions in Slovakia. In: Kennan: *From Prague After Munich*, 137.

erőfeszítéseket Románia ellen, vagy át kell engednie a német csapatokat Magyarország területén.²⁶ Pontosan így történt.

A második világháború – Lisszabon és Moszkva

Prága után Kennan Berlinbe vezényelték, ahol egészen az Egyesült Államok elleni német hadüzenetig szolgált az ottani ügyvivők (Alexander Comstock Kirk, majd Leland B. Morris) keze alatt, majd több hónapos internálás után jutott vissza hazájába. Nincsen arra adatunk, hogy itteni tartózkodása alatt foglalkozott volna Magyarországgal. 1943-ban azonban Kennan ismét Európába küldték, ezúttal Portugáliába. Itt, noha Prágánál földrajzilag messzebb-ről, de mégis némileg közvetlenebb módon – és csupán nagyon rövid ideig – szintén foglalkozott a magyar ügyekkel. 1943-ra már eldőlt, hogy Németország előbb vagy utóbb elveszíti a háborút (a sztálingrádi csata és az észak-afrikai ütközetek ezt világossá tették). Éppen ezért a Németországhoz hű csatlós országok elkezdték keresni a kiutat, és megpróbálták felvenni a kapcsolatot a nyugati szövetségesekkel, hogy jobb esélyeket biztosítsanak maguknak Németország veresége esetére. Ezeket a kísérleteket Európa semleges országaiban tették (Svájc, Törökország, Svédország vagy éppen Portugália). Lisszabon kifejezetten kémközpontnak számított. Így került egy rövid időre Kennan kapcsolatba a magyar kiugrási tárgyalások korai szakaszában magyar diplomatákkal.

Bert Fish követ 1943. júliusi halála után a Lisszabonba követi tanácsosi rangban érkező Kennan vette át a követség irányítását. Ebben a minőségben legfontosabb feladata az volt, hogy az amerikai légierők számára lehetővé tegye a Portugáliához tartozó Azori-szigetek katonai bázisként való használatát. Némileg unortodox módon, de Kennannek sikerült elérnie ezt.²⁷ Ősszel engedélyezte, hogy az ottani amerikai katonai attasé felvegye a kapcsolatot Hollán Sándorral, aki a Portugáliában szolgáló magyar követi tanácsos volt. Hogy a németek lehetőleg minél kevésbé értesüljenek a magyar lépésekről, egy portugál diplomata közvetítésével találkozott az amerikai katonai attasé magyar tárgyaló partnerével. Hollánnal közölték, hogy politikai és katonai információkra is igényt tartanak, viszont semmiféle ígéretet nem hajlandók tenni. Hollán kijelentette, hogy magyar részről készek az első adandó alkalommal szakítani Berlinnel és együttműködni a szövetséges csapatokkal, amennyiben azok megközelítik a Kárpát-medencét. Az amerikaiak végül azt közölték Hollánnal, hogy a magyar érdeklődést csak a teljes megadás elve alapján tudják értelmezni, és a magyar félnek egyidejűleg kell a megadást felajánlani a három szövetséges felé.²⁸ A tárgyalások mindenesetre ígéretesnek tűnhettek, mert a lisszaboni magyar követséget az 1944-es német megszállásig vezető Wodianer Andor is találkozott Kennannel még szeptember vége felé, tehát mielőtt az előbb említett amerikai válasz megérkezett volna. Sok új információt a beszélgetés nem tartalmazott – Kennan ismételte, hogy valami sürgős és látványos lépésre kellene elszánnia magát Magyarországnak, hogy az amerikai közvéleményt is befolyásolni tudja –, érdekesebb volt azonban Kennan demokráciáról kifejtett véleménye. Már szóltunk arról, hogy Kennan számos fenntartással élt általában a demokrácia és különösen az amerikai demokrácia előnyeit illetően. A Wodianernek mondtak ezzel egybecsengtek. A követ beszámolója szerint Kennan így fogalmazott: „a demokráciának számos előnye van, de az a nagy hátránya is, hogy

²⁶ Report of July 13, 1939, on conditions in Slovakia. In: Kennan: *From Prague After Munich*, 206. Noha Gaddis Kennanról írt életrajzában azt állítja, hogy Kennan egészen Budapestig jutott, Kennan ezt nem említi. Gaddis: *George F. Kennan*, 130. Sajnos nem tudunk az itt szerzett élményeiről, mert az egyébként igen terjedelmes naplóbejegyzései hiányoznak ebből az időszakból.

²⁷ Kennan lisszaboni szolgálatáról lásd: Gaddis: *George F. Kennan*, 158–166.

²⁸ Lásd: Borhi: *Nagyhatalmi érdekek hálójában*, 47–48.

hosszú idő telik el, amíg megszületik egy közös vélemény. És amikor két demokráciának kell közös véleményt kialakítania...!”²⁹

A portugáliai tárgyalások végül semmi konkrét eredményre sem vezettek, Kennan pedig hamarosan Londonba vezényelték, hogy az Európai Tanácsadó Bizottság munkájában vegyen részt. 1944 nyarán visszahelyezték moszkvai szolgálatra, így a magyar ügyekkel továbbra is csak közvetett módon foglalkozott. Ugyanakkor mivel a Szovjetunió kelet-európai térnyerésével hamarosan Magyarország is a szovjet érdekszférába került, a magyar kérdések folyamatosan Kennan radarján voltak, és tisztában volt a dolgok állásával.

A háború végét közvetlenül megelőzően – noha ismét csak érintőlegesen – az újra Moszkvában szolgáló Kennan foglalkozott a magyar helyzettel. Tájékoztatta Washington, miszerint egy Magyarországról érkezett személy beszámolója szerint Budapesten a helyzet kritikus, és a szovjet ostrom végére a város nagy része várhatóan romokban lesz, ami a helyreállítás kérdésében jelentős szerepet fog játszani.³⁰ Egy évvel később Kennan újabb táviratban jelentett a magyar gazdasági helyzetről és arról, hogy milyen szovjet hozzáállás várható e tekintetben. Mint írta, a szovjetek elzárkóztak attól, hogy nyugati szövetségeseikkel megosz- szák a magyar gazdasági problémákat, és közösen találjanak azokra megoldást. A magas jóvátételi kötelezettségek és a megszálló szovjet erők – a háborús pusztításokkal együtt – a tönk szélére sodorták a magyar gazdaságot. Úgy gondolta, a szovjeteket fel kell szólítani, hogy hagyjanak fel ezzel a módszerrel, és hagyják Magyarországot is részesülni az általános európai gazdasági újjáépítés előnyeiből.³¹

Az Egyesült Államok számára a második világháború befejezése után Kelet-Európa és benne Magyarország nem volt kulcsfontosságú. Nyilván szerettek volna demokratikus államokat látni a térségben, de megértették a Szovjetunió stratégiai és védelmi nézőpontját, és így mintegy átengedték az elsőbbséget. Inkább a gazdasági élet szempontjai felől közelítve, szerették volna, ha egész Európa integrálódik a közös újjáépítésbe és gazdasági konszolidációba. Ezzel ellentétben a szovjeteknek a térség és benne különösen Magyarország, földrajzi elhelyezkedésénél fogva, a katonai stratégia szempontjából volt igen fontos, és mint legyőzött országot egyfajta gazdasági prédának tekintették. Az amerikaiaknak mindössze annyit sikerült elérniük, hogy a szovjet jóvátételi követelés 400 millióról 300 millióra dollárra csökkent, ez viszont csak szimbolikus értékkel bírt, mivel a szovjetek ennek az összegnek sokszorosát vitték ki az országból az elkövetkező időszakban. A szovjetek kifejezetten gazdasági gyarmatosításra törekedtek, ami ellenében az amerikaiak nem tudtak és nem is akartak komoly ellenerőt kifejteni.³²

1956

A legközelebbi alkalom, amikor Kennan – és gyakorlatilag mindenki más – Magyarországra irányította figyelmét, természetesen az 1956-os szabadságharc volt. Mint a tanulmány első részében már említettük, Kennan eddigre kikerült az amerikai külügyi döntéshozatali mechanizmus fő áramköréből, és félig-meddig szakmai száműzetésben dolgozott Princeton-

²⁹ Wodianer Andor jelentése Lisszabonból, 1943. október 1. MNL OL P 2066, Bakach-Bessenyei György irathagyatéka 19. dosszié, 1. tekercs, MF 53671.

³⁰ George Kennan Edward Stettinius Jr.-nak, 1945. február 8. NARA Hungary 1945–1949, Internal Affairs of Hungary 1945–1949. 864.5017/2-845, Roll 20..

³¹ George Kennan James F. Byrnesnek, 1946. február 20. Uo. 864.60/2-2046, Roll 20.

³² A második világháborút közvetlenül követő amerikai politikai és gazdasági lépésekről, illetve azok sikertelenségéről a térséget és Magyarországot illetően jó összefoglalót ad Borhi: *Nagyhatalmi érdekek hálójában*, 80–95.

ban. Szellemi tekintetben viszont ugyanolyan elánnal foglalkozott az őt érdeklő problémákkal és témákkal: az amerikai külpolitika főbb kérdéseivel, és természetesen a szovjet- és németkérdéssel Európában. Mindkettő értelemszerűen érintette bizonyos fokig a keleti tömb valamennyi országát, hiszen ezek az államok a Szovjetuniótól függtek politikai-gazdasági értelemben. Ugyanakkor Kennan továbbra is reménykedett abban, hogy megfelelő és taktikus hozzáállással a szovjet vasmarok szorítása gyengíthető a szocialista tömb tagállamaiban, ami ideális esetben párhuzamosan menne végbe a Szovjetunió belüli rendszer rothadásával. Mindezek tükrében érdemes felidézni Kennan reakcióját és véleményét az 1956-os őszi eseményekkel kapcsolatosan, amikor rövid időre felvillant a reménye annak, hogy az egyik tagállam – Magyarország – kivívja függetlenségét Moszkvától.

E tanulmány keretében természetesen nem adhatunk részletes elemzést az 1956-os eseményekről, amelyeket egyébként is remekül feltártak, és jól ismertek. Annyit azonban érdemes elmondani, hogy az 1953-as kelet-berlini lázongások már rámutattak, hogy a hivatali idejét 1953 januárjában megkezdő Eisenhower-kormányzat kampánypropagandájának egyik elemét – a kelet-európai rabállamok felszabadítását – inkább retorikai elemként használta, semmint cselekvési programként. A Berlinben történetekhez, az 1956 nyarán és őszén történt lengyel eseményekhez hasonlóan az október végi magyar események meglepték az amerikai vezetést, akik nem voltak felkészülve arra, hogy egyáltalán segítsenek a magyarokon. Az gyakorlatilag nem volt kérdés, hogy az amerikai fél nem fog beavatkozni és ezzel megkockáztatni egy fegyveres konfliktust a Szovjetunióval. Minden amerikai retorika és politikai propaganda ellenére Magyarország szovjet érdekszférában feküdt, és noha hatalmas sikert jelentett volna, amennyiben Magyarország elszakad a szovjet tömbtől, az Egyesült Államok globális és saját nemzetbiztonsági érdekei nem engedték meg, hogy az Eisenhower-kormány komolyan fontolgassa egy katonai beavatkozás lehetőségét. Egy rövid ideig úgy tűnt, Moszkva engedékenyen szemléli a magyar eseményeket, és hajlik a kompromisszumra.³³ De néhány nappal az október 23-i események után a szuezi válság is kitört (október 29.), ami jóval fontosabb epizód volt Washington számára, és némileg elterelte a figyelmet a magyar helyzetről. Az egyiptomi konfliktushelyzetben az Egyesült Államoknak nyugati szövetségesei ellen is fel kellett lépnie diplomáciai téren. Amikor a szovjetek ellencsapást mértek a magyar felkelőkre, némi tiltakozást leszámítva nem hallatszott komoly nyugati ellenhang a szovjet lépésre.³⁴

Kennan természetesen módon nyomon követte az 1956-os magyarországi eseményeket, hiszen olyan helyzet állt elő, amely esetlegesen előre vetíthette saját korábbi jóslatait és elképzeléseit. Gondolatait ezzel kapcsolatosan elsősorban naplójában rögzítette. Itt kétféle feljegyzés található. Az egyik két telefonbeszélgetés John M. Mauryval, az egyik 1956. november 1-jéről, a másik 1957. február 19-éről.³⁵ Ezek gépelt, minden valószínűséggel szó szerinti lejegyzések. Ezenkívül találhatók kézzel írt és gépelt naplóbejegyzések is az eseményekről 1956. november 7. és 15. között. Mindezekből megfelelően megismerhetők Kennan gondolatai a budapesti eseményekről és azok következményeiről.

³³ A szovjet vezetés elnökségi ülésein elhangzott véleményekről, illetve azok értelmezéséről lásd: Szereda – Rainer M. (szerk.): *Döntés a Kremlben, 1956*, 26–99.; Rainer M.: *Döntés a Kremlben*, i. m.

³⁴ A magyar forradalom nemzetközi politikai térben való megítéléséhez lásd: Békés: *Az 1956-os forradalom a világpolitikában*, 60–115.

³⁵ John M. Maury (1912–1983) szintén szolgált a moszkvai amerikai követségen a második világháború előtt, 1954 és 1962 között pedig a CIA szovjet-orosz osztályának vezetője volt. Kennan „washingtoni barát”-ként utalt rá a feljegyzett beszélgetéshez illesztett megjegyzésében.

Kennan Mauryval folytatott november 1-jei telefonbeszélgetéséből kiderül, hogy egyértelműen szovjet belpolitikai okokra vezette vissza a kezdeti szovjet kivonulást. Azt gyanította, hogy a Vörös Hadseregnek elege volt abból, hogy a helyi elégedetlenségek elfojtásához szükséges rendőri feladatokat lássanak el. Noha Kennan szerint a Tito-féle rendszert képes Moszkva elfogadni, amennyiben az komolyan fellép a Moszkvától való önállósodás terepén, de az a fajta megaláztatás, ami a magyar helyzet nyomán érte Moszkvát, csakis komoly belső viták eredménye lehet. „Nem tudom elképzelni – fogalmazott –, hogy a magyar légierőtől fenyegetve a kivonulás tudatos politika eredménye. Inkább döntésképtelenség és zűrzavar okozta.”³⁶ Ugyanakkor az észak-afrikai eseményeknek nem tanúsított komoly jelentőséget a magyarországi helyzet megoldása szempontjából. De arra, hogy mennyire zavarban volt Kennan is a lehetséges szovjet lépések kapcsán, jó példa saját „vallomása”: „Ami eddig Budapesten történt, egyáltalán nem illeszkedik abba, amit eddig hittem és mondtam. Ha a dolgok valóban a szovjet politikát tükrözik, akkor átkozottul nem tudok róluk semmit.”³⁷ A helyzet viszont reménnyel is eltöltötte Kennant: ha a szovjetek kivonulnak Magyarországról, az lehet egy általánosabb kivonulás előjele; és amennyiben kivonulnak Kelet-Németországból, az ottani rezsim napokon belül összeomlik. Ez viszont olyannyira ellenkezett az addig folytatott moszkvai politikai irányvonalal, hogy Kennan számára egyértelműen „megmagyarázhatatlan” és „zavarba ejtő” volt.³⁸

1956. november 4-én a szovjet csapatok bevonultak Budapestre és több vidéki városba, és felszámolták a magyar forradalmat. Kennan november elején egy héten át szinte minden nap kommentálta az eseményeket naplójegyzeteiben, pedig ebben az évben egyébként meg lehetőségen nagy kihagyásokkal reagált naplóiban a világ dolgaira. A november 7-i bejegyzés előtt például három hétig nem írt semmit. Az apropót az is adta, hogy november 6-án Eisenhower újráválasztották, így az előző négy év külpolitikájához képest nem lehetett komoly változásra számítani. Ez szíven ütötte Kennant, hiszen a magyarországi események fényesen bizonyították, hogy a „felszabadítás” politikájával kapcsolatos „félelmeim és figyelmeztetéseim [...] legvadabb elképzeléseimet is beigazolják”.³⁹ Attól félt, hogy egyrésztől háború fog kitörni, másrésztől mellőzöttségében önsajnálatot érzett. Mint majdnem mindig, most is úgy látta, az ő Szovjetunióval kapcsolatos szakértelme nélkülözhetetlen kellene hogy legyen a kormányzat számára. Ez azért is furcsa, mert a néhány nappal korábbi telefonbeszélgetésben épp arról beszélt Magyarország kapcsán, hogy nem érti, pontosan mi történik.

Másnap, miután egy csendes esős napon felszállt a köd, kormányzati barátai hívták, hogy kikérjék véleményét. Kennan úgy látta, az oroszok nem akarnak háborút, viszont az egyiptomi helyzetet kihasználják arra, hogy a figyelem minél jobban elterelődjön Magyarország kérdéséről, illetve hogy a nyugati szövetségesek közötti civakodás nyomán a Szovjetunió helyzeti előnybe kerüljön Egyiptomban. Ha ez bekövetkezik – mert Kennan szerint Washington nem ismeri fel kellően az ország érdekeit –, akkor a közel-keleti olajtárság feletti részleges dominanciájával zsarolhatja az Egyesült Államokat és szövetségeseit. „De azt is be kell látni – tette hozzá mindehhez Kennan –, hogy a helyzet részben kicsúszott a kezük közül, ahogy a miénk közül is.”⁴⁰ Az Egyesült Államok az Egyesült Nemzetek Szervezetén belül próbálta a magyar ügyet életben tartani és így helyezni nyomást Moszkvára. Amikor az ENSZ

³⁶ Feljegyzés a Kennan és Maury közti telefonbeszélgetésről, 1956. november 1. Kennan Papers, 1956, Box 233, Folder 4, Subseries 4C: Diaries, 1924–2004.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ Naplőbejegyzés, 1956. november 7. Kennan Papers Box 233, Folder 4, 1956.

⁴⁰ Naplőbejegyzés, 1956. november 8. Kennan Papers Box 233, Folder 4, 1956.

megfigyelőket kívánt küldeni Magyarországra, a szovjetek által felállított Kádár-kormányzat megtagadta a belépési engedélyt, noha Kennan is ezt tartotta a szervezet részéről tehető egyetlen pozitív lépésnek. Az egyértelmű magyar elzárkózás ismét bebizonyította, amit Kennan mindig is gondolt, történetesen azt, hogy az ENSZ csupán papírtigris, valódi szerepe nincs a világpolitikában. Viszont a felszínes jelképeket ártalmasnak találta, főleg amiatt, mert meg volt arról győződve, hogy az amerikaiak túlnyomó többsége úgy vélte, az amerikai vezetés helyesen, sőt példamutatóan járt el. Holott az amerikai érdekek sérülnek, éspedig csak azért, mert az eljárás legális és a szavazatok morális emelkedettségét tükrözik ugyan, de a problémát nem orvosolják.⁴¹ Kennan meg volt győződve arról, hogy a nagyhatalmaknak egymás között kell rendezni ügyes-bajos dolgaikat. Az ENSZ létrehozása szép ötlet volt, de ott érdemi megegyezésre nem lehet jutni. A réalpolitika mást kíván. A magyar helyzet kezelése csak tovább mélyítette ebbéli meggyőződését.

Hónapokkal az őszi események után újbóli telefonbeszélgetés zajlott Maury és Kennan között. Az október végének és november legelejének zavaros ködje már valamennyire eloszlott, így Kennan minimális visszatekintéssel próbálta elemezni a budapesti eseményeket és az azzal kapcsolatos szovjet lépéseket, különösen azok utóhatását. Arra a véleményre jutott, hogy érthető, hogy a szovjetek annak dacára, hogy próbáltak magabiztosságot mutatni, és sokat mosolyogtak, nagyon idegesek voltak, hiszen addigi külpolitikájuk Kelet-Európában sok szempontból csődöt mondott. Nem akartak és nem is tudtak lemondani erről a térségről, de Kennan szerint „a barátságos politika mögött vasöklös is rejtőzik”.⁴²

Azt is érdemes megemlíteni, hogy a magyar forradalom Kennan számára is felcsillantotta a reményt, hogy talán halálos seb eshet a Szovjetunión, ami előre mozdíthatja az ő általa annyira remélt belülről történő felbomlást. Pontosan ezért érthető Kennan „realista” szemmel mindig azt figyelte, mik az amerikai külpolitika érdekei – ahogy ő látta azokat. Éppen ezért elfogadta Európa ketté osztottságát, ahol a keleti rész a szovjet érközlőzárába esik, ezért ott az Egyesült Államok szinte tehetetlen érdemi változások előmozdítása tekintetében. Fenn kell tartani a nyomást Moszkván, de az igazi változások belülről fognak megindulni – ahogy ez harminc évvel később valóban be is következett.

Ezután sokáig, pontosan három évtizedig Kennan érdemben nem foglalkozott Magyarországgal. Talán érdekes, hogy legszemélyesebb és leghathatósabb szubjektív tapasztalatai Magyarországról már idős korában érték őt, amikor 1986 tavaszán Magyarországra látogatott.

1986

Az 1980-as évek közepére a magyar–amerikai viszonyok jelentősen javultak a hidegháború korábbi szakaszaihoz képest, különösen az 1950-es és 1960-as évekhez viszonyítva. Noha az 1980-as évtized legelején a szovjet–amerikai kapcsolatok igen megromlottak, a Reagan-kormány az évek előrehaladtával finoman bátorító és támogató lépéseket tett a kelet-európai országokban esetlegesen tapasztalható liberalizációval és demokratikusnak vélt intézkedésekkel kapcsolatosan. Másfelől az évtized elejére a magyar gazdaság a tönk szélére jutott, és csak nyugati tőkével tudott a víz felszíne felett maradni. 1982-ben belépett a Világbankba, hogy így biztosítsa a nyugati hitelekhez való hozzáférését. Emellett Magyarország megítélése

⁴¹ Naplóbejegyzés, 1956. november 13. Kennan Papers Box 233, Folder 4, 1956.

⁴² Feljegyzés a Kennan és Maury közti telefonbeszélgetésről, 1957. február 19. Kennan Papers Box 233, Folder 4, 1956.

kedvezőnek volt mondható Washingtonban, és az évtized közepére kezdett az amerikai kulturális befolyás is nőni hazánkban (könyvek, filmek és tv-sorozatok), megalakultak az első vegyesvállalatok, és Magyarországra Moszkva és Washington között egyfajta közvetítőként is tekintettek Amerikában. George Bush alelnök 1983. szeptemberi budapesti látogatása sikeres és konstruktív volt, mint az 1985. év végén George Schultz külügyminiszteri látogatása is. Ekkortájt indultak sikeres útjukra a Soros György-féle alapítványok, ami szintén hozzájárult a rendszer felpuhításához.⁴³ Ebben a politikai-gazdasági-kulturális miliőben tett látogatást hazánkban a korábbi amerikai diplomata és a Szovjetunió sok szempontból első számú szakértője.

George Kennan 1986-os magyarországi látogatásának apropója elsősorban egészségügyi volt. Régóta kínozták reumás térdei, kezelésükre a budapesti termálvizet választotta; három hétig a Margit-szigeti Termál Hotel vendége volt. A magyar orvostudomány ezen kezeléseken terén messzi földön ismert volt, és „sokkal olcsóbb, mint amit az ember egy elsőosztályú nyugat-európai termálfürdőhelyen kaphat”.⁴⁴ Ugyanakkor Kennan kíváncsi volt „Kelet-Európa két legérdekesebb országa közül az egyikre”, és a princetoni március különösen nyomasztó volta helyett is kecsegtető volt „egyfajta kaland”.⁴⁵ Házi Vencel amerikai magyar nagyköveten keresztül értesítette a magyar kormányt érkezéséről, nehogy bármilyen kellemtelenséget okozzon, Házi pedig egy Budapestről szóló útikönyvvel kedveskedett neki az út előtt.⁴⁶

Természetesen Kennan felbukkanása bárhol a világon esemény volt, a még mindig létező vasfüggöny nyugati, de keleti oldalán is. Ugyanakkor ez még mindig a hidegháború időszak volt, még mindig acsarkodtunk az imperialistákra, és Kennan neve egy kicsiny, a huszadik század nemzetközi kapcsolatait ismerő intellektuális réteget leszámítva semmitmondó volt hazánkban. Mégis Kennan látogatása – legalábbis a kevés érintett számára – igen komoly esemény volt.

A magyar újságok érthetően nem foglalkoztak Kennan budapesti látogatásával. Mindössze egy rövid MTI-hírt közöltek a napilapok a következő szöveggel: „Szűrös Mátyás, az MSZMP Központi Bizottságának titkára, az Országgyűlés külügyi bizottságának elnöke csütörtökön délután a Parlamentben találkozott George F. Kennan neves amerikai közéleti személyiséggel. A szívélyes légkörű találkozón beható véleménycserét folytattak a nemzetközi viszonyok főbb folyamatairól, a kelet–nyugati kapcsolatok néhány időszerű elméleti és gyakorlati kérdéséről. A megbeszélésen részt vett Balogh András, a Magyar Politikatudományi Társaság nemzetközi politika szakosztályának elnöke is.”⁴⁷ A hivatalos sajtóérdektelenség egyik oka az volt, hogy Kennan szigorúan magánjellegű látogatáson vett részt. Másrészt olyan korábbi amerikai diplomatáról volt szó, akit annak idején kiutasítottak a Szovjetunióból, ráadásul az ő nevéhez volt köthető a feltartóztatás politikája, az ellentábor hivatalos

⁴³ Részletesebben erről a témáról lásd: Borhi: *Nagyhatalmi érdekek hálójában*, 371–396.

⁴⁴ George Kennan William Leursnak, 1986. február 28. Kennan Papers Hungary Trip, Box 96, Folder 2, Subseries 1C: Miscellaneous Correspondence, 1939–2004, Series 1: Correspondence, 1912–2004.

⁴⁵ Naplőbejegyzés, 1986. március 9. Kennan Papers Box 326, Folder 2, 1985–1987, Subseries 4C: Diaries, 1924–2004. A naplőbejegyzésből sajnos nem derül ki, melyik volt a másik ország, amire gondolt.

⁴⁶ George Kennan Házi Vencelnek, 1986. január 15 és február 3. Kennan Papers Hungary Trip, Box 96, Folder 2, Subseries 1C: Miscellaneous Correspondence, 1939–2004.

⁴⁷ *Közélet – diplomácia*. Magyar Hírlap, 19. évf. 74. szám, 1986. március 28., 6.; *George Kennan Budapesten*. Magyar Nemzet, 49. évf. 74. szám, 1986. március 28. 3.; *Szűrös Mátyás találkozott George Kennannal*. Népszabadság, 44. évf. 74. szám, 1986. március 28. 5.

politikája a szovjet tömbbel szemben. Noha 1986-ban Mihail Gorbacsov reformpolitikájának köszönhetően lassan már más szelek kezdtek fújni, a hivatalos propaganda szintjén a magyar tömegtájékoztatás óvatosan járt el. Ugyanakkor a magyar vezetés előtt jól ismertek voltak Kennan kritikai kinyilatkoztatásai saját hazájának kormányzatáról – amely kritika már évtizedekre nyúlt vissza. Így nem csoda, hogy fontos emberek is fogadták, mint például a fent említett Szűrös. Noha hosszú listája volt arról, kikkel lenne érdemes találkozni és eszmét cserélni, a fennmaradt dokumentumokból nem tisztázható, hogy végül maradéktalanul sor került-e ezekre a találkozókra – valószínűleg többségükre nem. Mindenesetre az Egyesült Államokba delegált magyar nagykövet, az amerikai külügyminisztérium, Kennan lánya és szoros barátja, a már említett, magyar származású John Lukacs által összeállított listán többek között a következő nevek szerepeltek: Berecz János, a Központi Bizottság tagja, Péter János korábbi és Várkonyi Péter jelenlegi külügyminiszter, Nicholas Salgo amerikai követ, Baló György és Hajdú János televíziós riporterek, Ságvári Ágnes, a Fővárosi Levéltár főigazgatója, Szegedy-Maszák Mihály irodalomtörténész és Balogh András történész.⁴⁸

Itteni tartózkodása alatt az utoljára említett Balogh András volt a hivatalos kapcsolattartó. Többször is nagyokat sétáltak a Margit-szigeten, ahol esetenként a beszélgetés angol nyelvről oroszra váltott. Balogh mesélt neki Szovjetunió-béli tapasztalatairól, amik Kennan-nak igen tetszettek, és Balogh érzése szerint emiatt volt hajlandó az amerikai bővebben beszélgetni vele. Balogh emlékei szerint Kennan szellemileg teljesen friss, barátságos és kollegiális volt vele. Itteni tartózkodása alatt is mindig volt nála *Pravda*. Kennan ugyan dicsérte Gorbacsovot és annak reformtörekvéseit, de kétségesnek tartotta, elég lesz-e, amit tenni akar, illetve nem idéz-e elő több problémát, mint megoldást. A Szovjetunió felbomlása sem volt számára világos folyamat, noha mindvégig ebben reménykedett. Baloghnak arra a kérdésére, hogyan látja azt a lehetőséget, hogy Jugoszlávia felbomlik, Kennan úgy reagált, hogy az egész eddig kialakult világrendnek a felbomlását jelentené, aminek beláthatatlan következményei lennének, és végső soron tragédia lenne. Ezek szerint tehát Kennan a részben általa megalkotott kétpólusú világban hitt, elfogadta azt a normának, és tartott az ebben a rendszerben bekövetkező gyökeres változásoktól.⁴⁹

A fővárosban viszonylag alaposan körbenézett – ahhoz elég alaposan, hogy bizonyos alapbenyomásokat szerezzen. Ellátogatott az Operába is, ahol – szinte magától értetődően – Csajkovszkij *Anyegin* című darabját élvezhette, még ha magyar nyelven is folyt az előadás. Két kiránduláson vett részt Budapesten kívül: egyszer Szentendrére és a Dunakanyarba mentek, majd az itt tartózkodás vége felé Egerbe utaztak egy-egy napra. Ezekkel kapcsolatosan Kennan megjegyezte, hogy nehéz, sőt gyakorlatilag lehetetlen volt információt kapni a történelmi emlékművekkel és épületekkel kapcsolatban.⁵⁰ Egri útja során a műút jó állapota és felszereltsége, az út mellett látható, jó állapotú szőlőültetvények némileg meghökkentő és téves következtetésre ragadtatták Kennant: „Az volt az általános benyomásom, hogy a magyaroknak a maguk nem kérdéses módján sikerült egy nevében szocialista rendszert éppen olyan jól működtetni, mint egy »kapitalista vagy jóléti« rendszert a Nyugaton.”⁵¹

⁴⁸ Kennan Papers “List of Names of Various People to See while in Hungary”, Hungary Trip, Box 96, Folder 2, Subseries 1C: Miscellaneous Correspondence, 1939–2004, Series 1: Correspondence, 1912–2004.

⁴⁹ A szerző interjúja Balogh Andrásal, 2017. február 14.

⁵⁰ Naplóbejegyzés, 1986. március 18. Kennan Papers, Box 326, Folder 2, 1985–1987, Subseries 4C: Diaries, 1924–2004.

⁵¹ Naplóbejegyzés, 1986. március 29. Kennan Papers, Box 326, Folder 2, 1985–1987, Subseries 4C: Diaries, 1924–2004.

Kennan naplóbejegyzéseinek és John Lukaccsal folytatott levelezésének köszönhetően képet kaphatunk Kennan magyarországi benyomásairól, a Magyarországot, illetve a magyarokat illető gondolatairól. A lehetőségekhez képest felkészült Magyarországból és annak történelméből. Korábbi munkájának köszönhetően, ahogy ezt korábban ecseteltük, a huszadik századi magyar történelemmel teljesen tisztában volt, de a korábbi századok homályos foltot jelentettek számára. Elolvasott néhány könyvet, és az ezekből nyert információk és saját közvetlenebb ismeretei alapján megállapította, hogy a magyar történelem „szívszaggató”, és „a gyakran és oly szörnyen lerombolt” Budapest esetében „az a csoda, hogy az emberek készletét érezték – és konok hitet –, hogy újjáépítsék”.⁵² Több naplóbejegyzésében is megemlítette, mennyire imponál neki, hogy Budapestet annyi háborús pusztítás után is újjáépítették.

Az első két héten sem Kennan, sem felesége, Annelise nem érezte magát túl jól fizikailag – elsősorban a jelentős időeltolódás miatt, emellett Kennant lumbágója gyötörte, és szinte senkivel sem találkozott. Inkább csak élvezték a szálloda gyógyszolgáltatásait, sétáltak a téli Margit-szigeten, és Kennan szokásához híven olvasott. Így a sűrűbb programok az utolsó hétre maradtak, mint például a Szűrőssel vagy Várkonyi külügyminiszterrel való találkozás. Az utóbbival való megbeszélésen jókedélyűen konstatálták, hogy majdnem egyidejűleg utasították ki mindkettőjüket a Szovjetunióból, illetve az Egyesült Államokból.⁵³

A Magyarországon szerzett benyomásai nem voltak teljesen letisztultak. „Figyelemre méltó nép gazdag civilizációs tulajdonságokkal” – írta naplójában Kennan.⁵⁴ Kiemelte az intellektuális, technológiai és zenei képességeket a magyarokban. Összeségében a magyarok nagyon imponáltak neki, noha tisztában volt vele, hogy nem értheti meg őket. „Olyan nép ez – írta Lukácsnak –, amelyik – a túlzottan is szentimentális cigányzene és Budapest szépsége ellenére – nem tárulkodik ki, nagy belső büszkeséggel vagy önbecsüléssel rendelkezik, ami miatt se nem hajbókoló, se nem arrogáns. Legbelül tisztában van számos szokatlan tehetséggel.”⁵⁵ A magyar történelemnek és a rá jellemző földrajzi determinizmusnak köszönhetően az ország földrajzi adottságainak tulajdonította, hogy az általa megismert bölcsőbb emberek „letompítottak, zavarban lévők és lehangoltak”.⁵⁶ Kennan úgy érezte, a lenyűgöző parlamenti épület is azt a disszonanciát jelképezte, hogy a magyarok dicsőségebb történelmi sorsra vágytak, és álmaik és vágyaik mindig túlnőttek a realitás határain. Az ilyen egymásnak ellentmondó megfigyelések folytán volt zavarban Kennan a magyarok természetrajzát illetően. A különleges magyar nyelvet egyszerre érezte előnynek és hátránynak: előny a nemzeti összetartozás tekintetében egy kis népességű ország esetén, de hátrány a Nyugattal való kapcsolatokban és a magyar nacionalizmussal való intim kapcsolatnak köszönhetően. Úgy gondolta, a magyarok tehetsége talán nagyobb területet igényelt volna, és elhibázottnak gon-

⁵² Naplóbejegyzés, 1986. március 9. Kennan Papers, Box 326, Folder 2, 1985–1987, Subseries 4C: Diaries, 1924–2004.

⁵³ Naplóbejegyzés, 1986. március 28. Kennan Papers, Box 326, Folder 2, 1985–1987, Subseries 4C: Diaries, 1924–2004. Kennan 1952-ben nyilvánították *persona non grata*-nak a szovjet hatóságok. Várkonyit 1951 nyarán mintegy két hónapi ottlét után utasították ki az Egyesült Államokból. Érdekesképpen megjegyezzük, hogy 1989 augusztusától Várkonyi tíz hónapig Magyarország nagyköveteként szolgált Washingtonban. Nincs tudomásunk arról, hogy ez idő alatt találkozott volna Kennannal.

⁵⁴ Naplóbejegyzés, 1986. március 23. Kennan Papers, Box 326, Folder 2, 1985–1987, Subseries 4C: Diaries, 1924–2004.

⁵⁵ George Kennan John Lukácsnak, 1986. március 27. In: Lukács: *Through the History of the Cold War*, 119.

⁵⁶ George Kennan John Lukácsnak, 1986. március 27. In: Lukács: *Through the History of the Cold War*, 119.

dolta azt a módot, ahogyan „kapcsolatait Horvátországgal és Erdély nagyobbik részével oly brutálisan és hirtelen megszüntették a világháborúk után”.⁵⁷

Örömmel folytatott egy majdnem hét órás beszélgetést egy közel harmincöt fős szelektált csoporttal a Magyar Politikatudományi Társaság szervezésében, akik meglepően őszintén s visszafogottság nélkül kérdeztek és nyilvánítottak véleményt. Az esemény fizikai és lelki megpróbáltatást is jelentett Kennannak: „Ezek a megbeszélések, noha személy szerint tanulságosnak találom őket, szomorú célt szolgáltak: nevezetesen azt, hogy meggyőzzenek arról, hogy soha többé nem szabad a szovjet-blokk másik országába látogatnom, amíg a jelenlegi politikai helyzet fennáll. Mindnyájunkat – jómagamat és a helyi amerikai külügyi szolgálatot is – félreérthető helyzetbe sodor ez, de különösen engem. Ezek az emberek olyasmit várnak el tőlem, amit én nem tudok nekik megadni: a remény szavait, amikben én magam sem hiszek. De ha mégis azt mondom, amit igaznak hiszek – hogy nincs mit remélniük az Egyesült Államoktól –, azzal a helyi amerikai diplomaták dolgát nehezítem csak meg, akik pusztán a kötelességüket végzik, és közben velem is nagyon kedvesek. Magamat pedig olyan helyzetbe hozom, hogy egy idegen országban látszólag saját kormányom ellen dolgozom – olyan helyzet ez, amibe remélhetőleg sohasem fogok kerülni.”⁵⁸ A hét órás program szörnyen kifárasztotta Kennant, és a kettősség, amit érzett, végig vele volt.

Két héttel később, némi ülepedés után és már otthoni környezetben, Kennan ismét beszámolt Lukácsnak a Magyarországon szerzett élményeiről és tapasztalatairól, ezúttal egy hosszabb levélben. Úgy találta, a magyar tehetség messze nincsen kihasználva. A Magyar Politikatudományi Társaság szervezésében megvalósult ankét résztvevőiről Kennan úgy vélte, lát bennük egy jó adag „izgatottságot és boldogtalanságot – elsősorban az orosz árnyék jelentette visszafogott helyzetük miatt. De volt ennél szerintem egy mélyebb ok is. Nevezetesen az, hogy egyidejűleg az újonnan jött viszonylagos jóléttel, amely közelebb hozta őket a Nyugathoz, elkezdték megtapasztalni az unalmas, de a bőség jellemezte társadalom bizonyos üres kielégületlenségét, és nem tudták, mit kezdjenek ezzel az érzéssel.”⁵⁹ Ez Kennanra nagyon jellemző megjegyzés volt, aki mindig extra szenzorokkal felszerelve figyelte az őt körülvevő világot és különösen az embereket. Felmerülhet az olvasóban, vajon mit szolt volna Kennan, ha néhány évvel később, az 1990-es évek elején látogat több hétre Magyarországra, amikor beköszöntött a politikai pluralizmus, és valóban közelebb jött hozzánk a Nyugat – legalábbis bizonyos szolgáltatásoknak és a hirtelen jött szabad mobilitásnak köszönhetően.

A Margit-sziget nagyon szép környezet volt, és a szállodát is rendben találta – főleg egy kommunista ország szintjéhez képest –, bár személytelennek. A vendégeknek muzsikáló zenészek ugyan remekek voltak, de Kennan szerint nem az igazi magyar népzenet játszották, hanem sokkal inkább azt, amit a főleg idős, német turisták hallani akartak. Noha hatvan évvel korábban még nem nézett ferde szemmel erre, „most nem okoz örömet, ha az asztalomt körbeveszik és nekem szerenádoznak olyan lelketlen hegedűsök, akik megjátsszák, hogy akár én, akár a zene bármit is jelentene a számukra”.⁶⁰ Mivel a szállodában semmilyen jel

⁵⁷ Naplóbejegyzés, 1986. március 23. Kennan Papers, Box 326, Folder 2, 1985–1987, Subseries 4C: Diaries, 1924–2004.

⁵⁸ Naplóbejegyzés, 1986. március 28. Kennan Papers, Box 326, Folder 2, 1985–1987, Subseries 4C: Diaries, 1924–2004.

⁵⁹ George Kennan John Lukácsnak, 1986. április 16. In: Lukács: *Through the History of the Cold War*, 123.

⁶⁰ Naplóbejegyzés, 1986. március 11. Kennan Papers, Box 326, Folder 2, 1985–1987, Subseries 4C: Diaries, 1924–2004.

sem utalt arra, hogy a vendégek kommunista országban lennének, Kennan azt a következtetést vonta le, hogy „ez csak egy nagyon apró bizonyíték arra, ami már évek óta nyilvánvaló: nevezetesen arra, hogy a marxista-leninista ideológia akár hitként vagy lelkesedésként, de akár csak érdeklődés szintjén is [az itteni politikai vezetésnek] kellemetlen módon halott egész Közép- és Észak-Európában”.⁶¹ (Egy érdekes személyes anekdota ide kívánczik. Néhány hónappal Kennan látogatása után e tanulmány szerzője egy amerikai és egy kanadai turistával találkozott egy budapesti étteremben, akik titkolódzva mutattak egy körülbelül A/3-as méretű posztert – ki tudja, honnan szerezhették –, és izgatottan kérdezték, hogy Lenin látható-e rajta. Ő volt.)

Utoljára érdemes megemlíteni, hogy amikor Magyarország – a csehekkel és lengyelekkel egyetemben – csatlakozott a NATO-hoz 1999-ben, Kennan elborzasztotta az. Bármennyire is a feltartóztatás atyja volt, a Szovjetunió hirtelen összeomlása megrémítette, és abból egyfajta tragédiát olvasott ki. Ő ugyanis mindig érzékeny volt az orosz/szovjet állaspontra, nem osztotta hazája hegemon törekvéseit, túlzott biztonsági igényeit, és emiatt kifejezetten ellenezte, hogy a volt szovjet csatlós államok – a Cseh Köztársaság, Lengyelország és Magyarország – csatlakozzanak a NATO-hoz. De volt más érve is a NATO-bővítés ellen: a földrajz. Már a NATO megalakítása után is rosszalotta, hogy Törökország és Görögország tagok lehetnek, hiszen az „észak-atlanti” jelző nem illett rájuk. Meggyőződése volt, hogy „a tagság egyetlen józan feltétele a földrajzi helyzet. Ez volt az egyetlen, ami nem félreérthető, és világosan bemutatatható úgy, hogy a felvételnek csak védelmi dimenziói vannak.”⁶² Érthető tehát, miért ellenezte olyannyira a katonai szövetség kelet-európai kibővítését. Az 1997. júliusában Madridban tartott NATO-megbeszélésen ezzel szemben elfogadták a kibővítést. Ez részben ellenkezett a korábban Bill Clinton által Oroszországnak adott garanciákkal, melyek szerint csak politikai bővítésről lenne szó, holott állandóan a fegyverzet modernizációjáról lehetett halalni. Kennan elvi alapon tehát elfogadhatatlannak találta az amerikai lépést, és úgy vélte, ezzel csak feleslegesen megalázzák az oroszokat. Megjelentetett egy véleménycikket erről, amiben kritizálta a Clinton-kormányzat külpolitikáját. Elsősorban a régi Lippmann-réssel hozakodott elő, miszerint a kötelezettségvállalásoknak egyensúlyban kell lenniük a rájuk fordítható erőforrásokkal, sőt tartalékot is kell biztosítani. Ráadásul Kennan úgy érezte, sem a Kongresszus, sem az amerikai közvélemény nem támogatja az elnök ilyen irányú külpolitikáját.⁶³

Összegzés

George F. Kennan páratlan életutat járt be, hihetetlen hosszú és termékeny élete gyakorlatilag végigkísérte az egész huszadik századot. Szerencsés időben volt szerencsés helyen, és saját tehetsége révén sikerült először egészen közel kerülnie az amerikai külpolitika irányításának középpontjához, alakítani és részt vennie az amerikai diplomáciában, majd külső szemlélőként és kommentátorként figyelni az utódok munkáját. Noha a feltartóztatás irányvonalának fő alakítója volt, legjobb megfigyeléseit akkor tette, amikor már kikerült a külpolitika fő sodrából. Sok szempontból excentrikus volt, egy félreértett zseni, ami viszont nem segített abban, hogy szavai nagyobb hatást gyakoroljanak Washingtonban, amit pedig igazán

⁶¹ Naplóbejegyzés, 1986. március 13. Kennan Papers, Box 326, Folder 2, 1985–1987, Subseries 4C: Diaries, 1924–2004.

⁶² Kennan: *Emlékiratok*, I. 354.

⁶³ Kennan: *U.S. Ambitions Outstrip Its Domestic Appetite*, i. m.; Naplóbejegyzés, 1997. július 11. Kennan Papers, Box 326, Folder 5, 1994–1998. A Lippmann-részhez lásd: Lippmann: *U.S. Foreign Policy*, 9.

szeretett volna elérni. Szinte elkerülhetetlen volt, hogy az elsősorban Európát szerető és arra koncentráló diplomata-történész horizontján ne tűnjön fel itt-ott Magyarország.

Kennan alkalmankénti, Magyarországgal, a magyar külpolitikával és a magyarokkal kapcsolatos találkozásai alapján jól tükrözték itt bemutatott természetét és nézőpontját. A béke utolsó évében, majd a világháború alatt a magyar állam lépéseit realista szemmel vizsgálta: a magyar érdekek és a nemzetközi körülmények, mind az első bécsi döntés, mind Ruténia elfoglalása szükséges és tolerálható volt. A magyar kiugrási próbálkozások kapcsán Kennan megint realista megközelítést használt, amikor feltétel nélküli megadást követelt a magyaroktól esetleges későbbi kedvezményekért cserébe. Az 1956-os események megmutatták, hogy egy élesszemű megfigyelő is zavarba jöhet, ha nem jut megbízható információhoz: noha jól ismerte a szovjet politikai és katonai lépések mozgatórugóit, Kennan mégsem volt képes lemodellezni, mi lesz a következő szovjet lépés. Háromhetes tartózkodása Magyarországon a hidegháború vége felé jelentette legközelebbi kapcsolatát az (ekkor szocialista) országgal. Ekkor inkább a magyar emberekről alakított ki találó véleményt. A tanulmányban bemutatott történelmi epizódok és Kennan gondolatai a magyar külpolitikát és a magyarokat illetően joggal gazdagítják a magyar–amerikai kapcsolatokat egyre bővülő irodalmát.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

John Flournoy Montgomery Papers, Manuscripts and Archives, Yale University Library, USA.

Bakach-Besseney György irathagyatéka, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár P 2066. (=MNL OL)

Internal Affairs of Hungary 1945–1949, National Archives and Records Administration (=NARA). Washington, D. C., USA.

George F. Kennan Papers, Mudd Manuscript Library, Princeton University, USA. (=Kennan Papers)

Nyomtatott források

Costigliola, Frank (ed.): *The Kennan Diaries*. New York – London: W. W. Norton & Company, 2014.

George F. Kennan and the Origins of Containment, 1944–1946: *The Kennan-Lukacs Correspondence*, Introd. John Lukacs. Columbia, Mo.: University of Missouri Press, 1997.

Kennan, George F.: *Memoirs, 1925–1950*. Boston: Little Brown & Company, 1967.

Kennan, George F.: *Memoirs 1950–1963*, An Atlantic Monthly Press Book. Boston–Toronto: Little Brown and Company, 1972.

Kennan, George F.: *Emlékiratok I. (1925–1950)*. Budapest: Antall József Tudásközpont, 2020.

Lukacs, John (ed.): *Through the History of the Cold War: The Correspondence of George F. Kennan and John Lukacs*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2010.

Magyar Hírlap, 1986.

Magyar Nemzet, 1986.

Népszabadság, 1986.

Szakirodalom

Bán D. András: *Föderációs és konföderációs tervek Kelet-Közép- és Délkelet-Európáról 1939–1947*. In: Romsics Ignác (szerk.): *Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19–20. században* Budapest: Teleki László Alapítvány, 1997.

Barnet, Richard J.: *A Balance Sheet: Lippmann, Kennan, and the Cold War*. In: Hogan, Michael J. (ed.): *The End of the Cold War: Its Meaning and Implications* Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 113–126.

- Békés Csaba: *Az 1956-os forradalom a világpolitikában*. 2. bőv. és átd. kiadás. Budapest: 1956-os Intézet, 2006.
- Borhi László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Budapest: Osiris, 2015.
- Congdon, Lee: *George Kennan: A Writing Life*. Wilmington, DE: ISI Books, 2008.
- Costigliola, Frank: "Is This George Kennan?" *The New York Review*, December 8, 2011. <https://www.nybooks.com/articles/2011/12/08/is-this-george-kennan/> (Utolsó letöltés: 2021. március 5.)
- Costigliola, Frank: *Kennan: A Life between Worlds*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2023.
- Costigliola, Frank: *Roosevelt's Lost Alliances. How Personal Politics Helped Start the Cold War*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2012.
- Costigliola, Frank: 'Unceasing Pressure for Penetration': Gender, Pathology, and Emotion in George Kennan's Formation of the Cold War. *The Journal of American History*, vol. 83. (March 1997) No. 4. 1309–1339. doi.org/10.2307/2952904
- Fehér Zoltán: *Realista diplomata a hidegháborús amerikai stratégia alakításában*. In: Frank Tibor (szerk.): *Gyarmatokból impérium. Magyar kutatók tanulmányai az amerikai történelemről*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2007. 205–216.
- Gaddis, John Lewis: *George F. Kennan: An American Life*. New York: Penguin, 2011.
- Harper, John Lamberton: *American Visions of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Hershberg, James G.: *Reflections on George F. Kennan*, *Journal of Cold War Studies*, vol. 15., (Fall 2013) No. 4. 155–160.
- Isaacson, Walter – Thomas, Evan: *The Wise Men: Six Friends and the World They Made*. New York: Simon and Schuster, 1986.
- Kennan, George F.: *American Diplomacy, 1900–1950*. Chicago: Chicago University Press, 1951.
- Kennan, George F.: *America and the Russian Future*. *Foreign Affairs*, vol. 29. (1951 April) No. 3, 351–370.
- Kennan, George: *A Fresh Look at Our China Policy*. *New York Times Magazine*, 22. November 1964.
- Kennan, George F.: *From Prague After Munich. Diplomatic Papers, 1938–1939*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1968.
- Kennan, George F.: *An American Family: The Kennans, the First Three Generations*. New York: W. W. Norton & Company, 2000.
- Lukacs, John: *George Kennan: A Study of Character*. New Haven: Yale University Press, 2007.
- Mayers, David Allan: *George Kennan and the Dilemmas of US Foreign Policy*. Oxford: Oxford University Press, 1988.
- Miscamble, Wilson D.: *George F. Kennan and the Making of American Foreign Policy, 1947–1950*. Princeton: Princeton University Press, 1992.
- Ormos Mária: *Franciaország és a keleti biztonság*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969.
- Rainer M. János: *Döntés a Kremlben – Kísérlet a feljegyzések értelmezésére*. In: Szereda, Viacseszlav – Rainer M. János (szerk.): *Döntés a Kremlben, 1956 – A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról*. Budapest: 1956-os Intézet, 1996. 111–154.
- Szereda, Viacseszlav – Rainer M. János (szerk.): *Döntés a Kremlben, 1956 – A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról*. Budapest: 1956-os Intézet, 1996.
- Thompson, Nicholas: *The Hawk and the Dove: Paul Nitze, George Kennan, and the History of the Cold War*. New York: Henry Holt & Company, 2009.